

Violetta Guł-Rechlewicz

Kielce

AUTONOMICZNY WYMIAR GLOBALIZUJĄCEJ SIĘ ARKTYKI

Wstęp

Globalizm, pojęcie pojemne z terminologicznego punktu widzenia, doczekał się wielostronnej analizy na podstawie kwestii związanych z narastaniem mobilności społecznej, migracji wewnętrznych i międzynarodowych, narodzin ogólnoświatowego rynku finansowego i kultury masowej, przejściem kolonializmu do stadium imperialistycznego czy w końcu zagęszczeniem się sieci połączeń kolejowych, żeglugowych, telegraficznych oraz telefonicznych.

Uznano, że globalizacja zaczyna się w momencie, gdy różnorodne powiązania (gospodarcze, społeczno-polityczne, kulturalne) przekroczą pewien ilościowy i jakościowy próg, przełożą się na nową jakość relacji między poszczególnymi regionami świata, wywierając bezpośredni wpływ na życie codzienne znacznych grup ludności. Można przyjąć, iż niezbędny element globalizacji stanowi zinstytucjonalizowany system ponadnarodowych konsultacji, wymiany poglądów i uzgadniania stanowisk w kwestiach znajdujących się w zainteresowaniu większej grupy państw¹. Oczekuje się zatem, odwołując do społecznej świadomości w obliczu ewoluującego zjawiska, partnerskich i zbalansowanych wielowymiarowych relacji w ujęciu interdyscyplinarnym między poszczególnymi regionami globu. Warunkiem koniecznym owej współpracy wydaje się być rozpowszechnienie wypracowanych na gruncie cywilizacji zachodniej wartości liberalnych, między innymi większej autonomii jednostek względem wspólnoty i państwa, oraz pokojowe rozstrzygnięcie sporów międzynarodowych.

Ochrona i podkreślenie wolności indywidualnych, obywatelskich i wzajemnej odpowiedzialności były zawsze główną troską liberalizmu. Ta wzajemna odpowiedzialność sprowadza się choćby do dbałości o miejsce zamieszkania,

¹ P. Szlanta, *Globalizacja u schyłku XIX wieku? Wątpliwości historyka*, „Kultura – Historia – Globalizacja” 2009, nr 5, s. 148.

wzmózonej troski o ekologiczne formy życia, kultywowanie tradycji swoich przodków i przyszłość następnych generacji. Obejmuje również odpowiedzialność za zagrożonych ludzi i wszystkie pozostałe gatunki na kuli ziemskiej. Spustoszenia w przyrodzie dokonane w XIX w. zmotywowały społeczność międzynarodową do zwrócenia większej uwagi na środowisko i jego zasoby naturalne oraz ich ochronę. Równolegle doceniono wartość ludności autochtonicznej jako ważnego warunku bytu oraz źródła cennej wiedzy z zakresu funkcjonowania przyrody².

Wzajemny związek autonomii i globalizacji – kontekst arktyczny

Złożone konsekwencje II wojny światowej sprawiły, że dotychczasowy obraz świata uległ radykalnej zmianie. Imperialny porządek musiał ustąpić, co w konsekwencji spowodowało widoczne zmiany w zakresie stref wpływów poszczególnych kolonialnych mocarstw. Prawdziwa eksplozja dążeń niepodległościowych objęła kontynent Afryki, Azji, Ameryki Południowej oraz inne rejony kuli ziemskiej³. Kształtujący się nowy porządek narodowościowy i państwowy świata wyrażał się, jak się wówczas wydawało, na jednoznacznym dążeniu poszczególnych narodów i grup etnicznych do harmonijnego współistnienia w obrębie nowo powstających jednostek polityczno-terytorialnych. Teorie: asymilacyjna i integracyjna, oparte były na dominującej wówczas refleksyjnej filozofii zwanej „teorią powstawania narodów”⁴, wizji wskazującej na uniwersalność w dążeniu do samostanowienia grup narodowościowych w różnych częściach świata. Problem jednak okazał się zdecydowanie bardziej złożony, co wykazano w latach siedemdziesiątych XX w. wskazując na brak koincydencji w zakresie kwestii etnicznych i politycznych w poszczególnych analizowanych krajach⁵.

Przyjmując retorykę o zabarwieniu antropologicznym, przyjmijmy, że formowanie się narodu przebiega na trzech wspólnych poziomach: „międzynarod-

² J. Tully, *Aboriginal Peoples: Negotiating Reconciliation*, w: Canadian Politics, red. J. Bickerton, A. G. Peterborough, 1999, s. 430–436.

³ Więcej w: *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869–2006*, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2006; A. Kosidło, *Dekolonizacja Afryki: kryzys formalnego Imperium Wielkiej Brytanii 1939–1951*, Gdańsk 1997; J. Kiwerska, *Rozpad imperium brytyjskiego w Afryce*, Warszawa 1989; R. F. Betts, *Decolonization*, London 2004; *The Dekolonization Leader*, red. J. D. Le Sueura, London 2003 i in.

⁴ „Nation-building theory” wskazywała na wzajemny związek między procesami modernizacyjnymi, tj. rozwojem ekonomicznym oraz technologicznym, a społeczną asymilacją różnorodnych grup narodowościowych. W konsekwencji miało to doprowadzić do zanikania tzw. czynnika dezintegracyjnego stanowiącego wyznacznik tożsamości i odmienności, jak język i kultura, na korzyść wspólnej płaszczyzny materialnej determinującej egzystencję danego kraju. Więcej w: W. J. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań 1998, s. 142; za: K. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, Cambridge, Mass 1966; *Nationalism and its Alternatives*, red. A. A. Knopf, New York 1969.

⁵ Więcej w: W. J. Burszta, *Antropologia*.

dowej gramatyki kulturowej” – poczucia przynależności narodowej, tj. języka, symboli, flagi czy historii narodowej, „leksykonu narodowego”, tj. wykładników „gramatyki” poziomu pierwszego przejawiających się na gruncie lokalnym oraz „słownictwa dialektu”, tj. praktyk kulturowych stosowanych przez różne grupy etniczne w ramach jednego narodu⁶. Kulturowy kontekst, przynależność do „narodu” wzmacnia więzi obywatelskie, tworzy nową formę integracji społecznej, jak również odpowiada polityczną mobilizacją swoich obywateli. Suwerenność narodu, prawa człowieka i obywatela, a więc liberalne i polityczne prawa obywatelskie gwarantują oprócz prywatnej również autonomię polityczną. Świadomość narodowa czyni z obywateli zintegrowany organizm społeczno-polityczny, pozwala, aby czuli się oni za siebie wzajemnie odpowiedzialni⁷.

Problematyka sytuacji grup narodowych i etnicznych staje się istotnym elementem organizacji i funkcjonowania współczesnych państw. Sprawnie działający system polityczny wraz z jego elementami składowymi, tj. „oprogramowaniem” instytucjonalno-prawnym, stanowi gwarancję stabilności funkcjonowania państwa we wszystkich płaszczyznach i dziedzinach, szczególnie w odniesieniu do niejednorodnego organizmu państwowego. Nie zawsze mechanizmy państwowe funkcjonują w jednoznacznej do określenia podmiotowo-przedmiotowej sferze.

Arktyka to region wyjątkowy. Unikalny w odniesieniu do wyróżniających go cech fizycznych, jak również ze społecznego punktu widzenia. Niepowtarzalny w ujęciu politycznego i społecznego „make-up’u”. Arktyka, zarządzana przez osiem państw arktycznych, stanowi jednocześnie sferę wewnętrznych wpływów, które przekładają się na liczne lokalne modele zarządzania funkcjonujące w okolicznych wioskach w obrębie całego regionu. Podmioty polityczne, zarówno te o zabarwieniu *stricte* państwowym, jak i niepaństwowym, stanowią konglomerat administracyjno-zarządczy ogromnych w swym bogactwie zasobów naturalnych Arktyki.

Debata polityczna, kto jest właścicielem Arktyki i kto powinien nią zarządzać, wymaga zrozumienia złożoności lokalnych problemów ludności autochtonicznej. Dotyka bowiem takich kwestii, jak: legitymizacja demokracji, wzmocnienie obywatelstwa politycznego, redystrybucji zasobów czy wzrostu dobrobytu społecznego w tej części świata – staje się zatem szczególnie ważna. Warto zauważyć również, że kwestie dotyczące ludności autochtonicznej są obecnie szeroko omawiane na arenie międzynarodowej. W Rezolucji Parlamentu Europejskiego⁸ w sprawie poszanowania praw ludności tubylczej z 17 stycznia 2011 r., wzywa się państwa członkowskie Unii Europejskiej do raty-

⁶ O. Lofgren, *The Nationalization of Culture*, „Athnologia Europea” 1989, t. 19 (1), s. 316–329.

⁷ J. Habermas, *Uwzględniając Innego*, Warszawa 2009, s. 118–120.

⁸ Ł. Bigoszewski, *Szczegóły rezolucji PE w sprawie Arktyki*; M. Sulkowski, *Parlament Europejski o polityce wobec Arktyki*, http://uniaeuropejska.org/unia/index.php?option=com_content&view=article&id=356:szczegoly-rezolucji-parlamentu-w-sprawie-arktyki&catid=48:polityka-zagraniczna-i-bezpieczestwo&Itemid=66 (dostęp: 22.02.2011).

fikacji aktów międzynarodowych regulujących prawa ludności autochtonicznej, a kraje arktyczne do tego, aby przyjęły i podpisały Deklarację Praw Ludów Tubylczych ONZ⁹.

Arktyka w obliczu globalizacji

Rozległy obszar Arktyki, liczący ponad 30 mln km² stanowi około 1/6 powierzchni lądowej Ziemi. Swym zasięgiem obejmuje część Rosji, Kanady, Norwegii, Szwecji, Finlandii, Alaskę (USA), Grenlandię (duńskie terytorium autonomiczne), Islandię oraz pokryty lodem Ocean Arktyczny stanowiący jej centrum.

Ludność zamieszkująca tę strefę to blisko 4 mln osób, z czego 1/3 obejmuje przeszło 30 różnych grup ludności autochtonicznej. Najliczniejszą z nich stanowią Eskimosi: Inuici zamieszkujący Grenlandię, Saami zajmujący część obszarów należących do Norwegii, Finlandii, Szwecji oraz Rosji, a także Inuici kanadyjscy związani historycznie z terytorium Nunavut w Kanadzie Północnej¹⁰.

Mozaika kulturowa Arktyki współgra z bogactwem zasobów naturalnych i niepowtarzalnymi krajobrazami. Wszystko to czyni z niej region atrakcyjny, budzący zrozumiałe zainteresowanie gremiów międzynarodowych¹¹. Globalne ocieplenie, „geologia polityczna” czy Konwencja o prawie morza z 1982 r., stanowiąca o szczególnym charakterze arktycznego akwenu morskiego, dają silne podstawy pod wielopłaszczyznowy dyskurs społeczno-polityczny w ujęciu globalnym¹². Według szacunków agencji naukowo-badawczej United States Geological Survey (USGS), w źródłach hydrotermalnych na dnie Morza Arktycznego mogły uformować się złoża metali (złota, srebra i miedzi), jak też diamentów. Ponieważ wydobywanie surowców z dna morskiego wciąż jeszcze jest w fazie eksperymentów, to można założyć, że nie będą one dostępne zbyt szybko. Oprócz tego, szacuje się, że pod dnem Oceanu Arktycznego może się znajdować 1/4 światowych rezerw ropy naftowej i gazu ziemnego, a obszar wokół

⁹ Deklaracja Praw Ludów Tubylczych nr 61/295, przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 września 2007 r.

¹⁰ Ludność tubylczą Arktyki stanowią również: w części rosyjskiej – Eńcy, Nieńcy, Nganasanie, Dołganie, Jukagirzy, Eweni, Ewenkowie, Czukcze; w północnej części Ameryki Północnej – Indianie Atapaskowie i Eskimosi. Dane według encyklopedii PWN: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4019357> (dostęp: 16.01.2011).

¹¹ Zob.: J. Symonides, *Status prawny i roszczenia do Arktyki oraz Bieguna Północnego*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 1, s. 31–33; R. Huebert, *Here Comes the Age of the Arctic – Ready or Not!*, „Canadian Naval Review” 2007, t. 3, nr 4, s. 23–24 i 40; *idem*, *Canadian Arctic Maritime Security: The Return to Canada’s Third Ocean*, „Canadian Military Journal” 2007, t. 8, nr 2, s. 9–16; L. A. de La Fayette, *Oceans Governance in the Arctic*, „The International Journal of Marine and Coastal Law” 2008, nr 23, s. 531–566.

¹² Szerzej zob.: A. Makowski, M. Ilnicki, *Koncepcja wolności mórz w świetle konwencji o prawie morza z 1982 roku a działalność wojskowa na wszechoceanie*, „Prawo Morskie” 2003, t. 18, s. 132–136.

niego zamieszkały przez 4 mln ludzi jest znacznie bardziej stabilny niż Bliski Wschód¹³.

Wizja eksploatacji tych surowców wraz z globalnym ociepleniem klimatu, a tym samym łatwiejszym dostępem do potencjalnych, nowych źródeł energetycznych staje się coraz bardziej atrakcyjna.

Arktyka nie od dziś skupia na sobie oczy świata, by wspomnieć chociażby kwestię wspólnego interesu politycznego podczas „zimnej wojny” ze Związkiem Radzieckim¹⁴. Do końca 1989 r. Daleka Północ była obszarem „strategicznie zamrożonym”. Kamieniem węgielnym pod międzynarodowy dialog polityczny okazały się zmiany ustrojowo-gospodarcze w środkowo-wschodniej części Europy. Nie rozwiązywały one co prawda kwestii spornych w obszarach polityczno-prawnych, ale dawały nadzieję na przyszłość¹⁵.

Znaczenie geopolityczne regionu arktycznego rośnie. Szybko rozwijający się przemysł morski, potencjalne zasoby złoża gazu czy ropy naftowej czynią z Arktyki obszar niezwykle ważny z punktu widzenia gospodarki ogólnosiwiatowej. Globalne konsekwencje dla społeczności arktycznej, a także spoza Arktyki wymagają ze strony zainteresowanych wielkiej ostrożności i odpowiedzialności. Eksploatacja zasobów naturalnych i stan bezpieczeństwa w regionie wskazują na pilną wręcz potrzebę współpracy międzynarodowej, zgodnej i przynoszącej wymierne korzyści. Porozumienie między Norwegią a Rosją w sprawie granic na Morzu Barentsa stanowi ilustrację długo oczekiwanego konsensusu zawartego po czterdziestu latach sporów między tymi krajami, w sprawie równego podziału tego newralgicznego obszaru. Wydaje się, że krok ten powinien sprzyjać otwarciu się na drogę do zgodnej eksploatacji bogactw naturalnych, głównie ropy naftowej i gazu¹⁶.

¹³ A. Makowski, *Podział szelfu kontynentalnego Arktyki – źródło kryzysu czy współpracy międzynarodowej*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe – szanse i zagrożenia*, red. J. H. Szlachetko, Gdańsk 2009, s. 75; A. Pieńkowski, *Zimna wojna o Arktykę*, „Forum” 2007, nr 32/33, s. 27.

¹⁴ W okresie zimnej wojny obszar Arktyki został podzielony na dwa przeciwstawne sobie obozy. Jeden z nich znalazł się pod wpływem sojuszu NATO (w tym Danii/Grenlandii, Islandii, Norwegii, Stanów Zjednoczonych i Kanady), drugi – zachowując neutralność – obejmował Szwecję i Finlandię. W tym kontekście region stanowił w większym stopniu poligon zbrojny, na skutek rozmieszczenia na nim między innymi broni jądrowej, niż pomost, który można by było wykorzystać do promowania współpracy międzynarodowej. Większość ziem i mórz arktycznych traktowano jako obszary peryferyjne – Moskwa kontrolowała rosyjską część Arktyki, Kopenhaga – Grenlandię, Ottawa zarządzała kanadyjskim obszarem arktycznym, Waszyngton zaś podejmował decyzję względem Alaski.

¹⁵ Zob.: *Travel Guide. Traces of the Cold War* (pdf.), <http://www.norden.org/en/publications/publications/2010-574> (dostęp: 23.03.2011).

¹⁶ Umowa z 15 września 2010 r. dotyczyła wyznaczenia granic między wodami terytorialnymi i wyłącznymi strefami ekonomicznymi obu państw na Morzu Barentsa, a także granicy sektorów na Oceanie Arktycznym. Norweski parlament 8 stycznia 2011 r. ratyfikował umowę z Rosją, co dało w perspektywie realne możliwości do rozpoczęcia eksploatacji gigantycznych złóż gazu i ropy w Arktyce.

Olaf Osica wyszczególnił trzy zasadnicze postawy charakteryzujące kraje zainteresowane szeroko rozumianą problematyką Arktyki. Pierwsza z nich, związana jest z postawą Rosji i Kanady – ich obecność na tym obszarze w sposób istotny wyznacza stosunek tych państw do tej części globu. W ramach własnej polityki zagranicznej obydwie mocarstwa upatrują w Arktyce głównego elementu międzynarodowej strategii. Niechętnie zatem odnoszą się do ewentualnego poszerzania liczby państw mogących potencjalnie wpływać na sytuację polityczną Arktyki, tym samym są przeciwne włączeniu w zakres problemowy Unii Europejskiej czy NATO. Inną postawę wykazują państwa nordyckie, dla których Arktyka to poligon działań o zabarwieniu społeczno-gospodarczym oraz ekologicznym. Równocześnie kraje te są przychylnie UE oraz NATO, traktując wymienione podmioty jako organizacje wzmacniające ich pozycję wobec Rosji i Kanady. Stany Zjednoczone zaś Osica postrzega jako „spóźnionego gracza”, który dopiero niedawno rozpoczął próbę definiowania swych interesów w tej części świata¹⁷.

Główną arenę współpracy, której wspólny mianownik sprowadza się do troski o Arktykę w kategoriach odnoszących się do czynnika ludzkiego (tj. ludów tubylczych) oraz zasobów środowiska naturalnego, stanowi Rada Arktyki – wchodzące w jej skład państwa członkowskie, stali uczestnicy oraz obserwatorzy¹⁸. Uzasadnione prawo do brania udziału w dyskusji na temat przyszłości tej części globu, do wysuwania własnych propozycji względem zarządzania Arktyką mają również autochtoni. Nie powinno się ich wykluczać, ani o nich zapominać, ponieważ to właśnie ludność rdzennie zamieszkująca obszar Dalekiej Północy ma wiele do zaoferowania z racji swych wielowiekowych doświadczeń związanych z zasiedleniem tego regionu¹⁹.

Zarządzanie Arktyką sprowadza się w dużej mierze do współpracy przedstawicieli ludów autochtonicznych ze społecznością naukową krajów czynnie działających w tym regionie²⁰. Stanowi ona bowiem, już sama w sobie, pewien element innowacyjności, tak przecież istotny w odniesieniu do tego obszaru oraz

¹⁷ O. Osica, *Daleka Północ jako nowy obszar współpracy i rywalizacji*, „Nowa Europa. Przegląd Natoliński” 2010, nr 1 (4), s. 20–32.

¹⁸ Państwa członkowskie Rady Arktyki to: Kanada, Dania (autonomiczne terytoria duńskie – Grenlandia oraz Wyspy Owce), Finlandia, Islandia, Norwegia, Rosja, Szwecja oraz Stany Zjednoczone; państwa o statusie stałego obserwatora: Francja, Niemcy, Holandia, Polska, Hiszpania oraz Wielka Brytania; oraz państwa, tzw. obserwatorzy *ad hoc*: Unia Europejska, Japonia, Chiny, Włochy oraz Korea Południowa.

¹⁹ Warto wspomnieć, że pierwsze spotkanie pięciu nadbrzeżnych państw regionu arktycznego w Illulissat na Grenlandii w maju 2008 r. (dotyczące podziału Arktyki), zostało ostro skrytykowane. Nie zostały bowiem zaproszone trzy kraje Arktyki wraz z reprezentującą je ludnością autochtoniczną. Swój sprzeciw wyraziły: Islandia, Finlandia oraz Szwecja. W duchu poparcia dla ludów tubylczych wypowiedziały się również Stany Zjednoczone.

²⁰ *Endangered Peoples of the Arctic: Struggles to Survive and Thrive*, red. M. M. R. Freeman, Greenwood Press 2000, s. 304.

wskazuje na możliwości pogłębionej współpracy międzynarodowej w zakresie efektywnego, wielopłaszczyznowego zarządzania Arktyką, dając tym samym wymierną korzyść również w ujęciu globalnym.

Współpraca nordycka w ramach Nordic Co-operation stanowi ważny punkt odniesienia w zakresie działań proarktycznych i zacieśniającej się współpracy międzynarodowej. Wspólne dziedzictwo kulturowe, pokrewieństwo językowe, wspólne wartości, których podstawę stanowią demokracja, sprawiedliwość i praworządność, są fundamentem zharmonizowanego działania krajów Dalekiej Północy. Co istotne, regiony autonomiczne, jak Wyspy Alandzkie, Grenlandia czy Wyspy Owcze czynnie uczestniczą w przedsięwzięciach Nordic Co-operation. Współpraca ta obejmuje między innymi kwestie związane z rozwojem sektorów opartych na kreatywności, innowacyjności, wzmocnieniu badań w zakresie zmian klimatycznych czy zacieśnieniu współpracy w regionie Morza Bałtyckiego²¹.

Wspólna polityka wobec Arktyki stanowi wyzwanie dla wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej – rezolucja Parlamentu Europejskiego²² 20 stycznia 2011 r. w sprawie zrównoważonej polityki UE na Dalekiej Północy wskazuje na starania Unii do jak najbardziej spójnej i konsekwentnie prowadzonej strategii wobec Arktyki. Stworzenie nowej infrastruktury badawczej, kontrolowanie i monitorowanie chemikaliów, zwiększenie współpracy w zakresie zapobiegania katastrofom, zaangażowanie arktycznej ludności autochtonicznej w prowadzenie regularnego dialogu, rozszerzenie istniejących ram prawnych dotyczących rybołówstwa, wprowadzenie ulepszeń w zakresie nadzoru morskiego, działanie na rzecz pełnego wdrożenia istniejących przepisów oraz podnoszenia standardów dotyczących środowiska naturalnego i bezpieczeństwa określonych przez Międzynarodową Organizację Morską, rozwój wielostronnego zarządzania Arktyką na podstawie Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza, w tym prowadzenie obszernego dialogu politycznego, podniesienie rangi kwestii związanych z Arktyką w ramach międzynarodowego programu działań, zwiększenie zaangażowania Komisji Europejskiej w prace Rady Arktycznej poprzez objęcie funkcji stałego obserwatora to zaledwie wycinek ważniejszych kwestii obejmujących wspólną politykę w zakresie zarządzania Arktyką w ujęciu ponadnarodowym.

²¹ Zob.: *Guidelines for the Nordic Council of Ministers' co-operation with Estonia, Latvia and Lithuania 2009–2013* (pdf.); *The Knowledge Building and Networking Programme for co-operation with North-West Russia* (pdf.), <http://www.norden.org/en/publications/publications/2010-725> (dostęp: 12.02.2011).

²² Rezolucja jest kolejnym krokiem Unii Europejskiej po komunikacie Komisji „Unia Europejska a Region Arktyczny” (z 20 listopada 2008 r.), przyczyniającym się do powstania wspólnej polityki wobec Arktyki. Przedstawiono w nim skutki zmian klimatu oraz działalności człowieka na terenie Arktyki. Trzy główne cele przyświecające zaplanowanej strategii sprowadzały się do: ochrony i zachowania Arktyki w zgodzie z jej mieszkańcami, działań na rzecz zrównoważonego wykorzystania zasobów, przyczyniania się do lepszego, wielostronnego zarządzania Arktyką.

Akt rezolucji Parlamentu Europejskiego, co wymaga podkreślenia, wskazuje również na kwestie sporne, między innymi na brak sprecyzowanej do chwili obecnej linii brzegowej z Oceanem Arktycznym, co może prowadzić do niepotrzebnych nieporozumień; wypukła równocześnie słuszny interes Unii Europejskiej oraz państw trzecich, ich zaangażowanie w politykę dotyczącą ochrony środowiska, klimatu i inne strategie polityczne oraz finansowanie, działalność badawczą i interes ekonomiczny, w tym dotyczący żeglugi i eksploatacji zasobów naturalnych. Rezolucja podkreśla doniosłość wagi wielu umów partnerskich zawieranych w ramach Wymiaru Północnego, a odnoszących się do zacieśniania współpracy między Unią, Rosją, Norwegią i Islandią, kładzie nacisk na konieczność stworzenia spójnej strategii względem Arktyki, powiązanej z tak zwanym Wymiarem Północnym Unii Europejskiej, w której są zawarte strategie, programy i potencjalne wyzwania dotyczące regionu²³.

Trzy kraje członkowskie Unii – Szwecja, Finlandia i Dania, będące krajami arktycznymi, oraz Islandia i Norwegia historycznie związane z Arktyką (potencjalni członkowie Wspólnoty)²⁴, stanowią dziś oś na gruncie współpracy w ramach bilateralnych oraz multilateralnych porozumień polityczno-gospodarczych. Również Rosja, Kanada i Stany Zjednoczone, jak już wspomniano, dynamicznie włączają się do współpracy. Coraz aktywniejszym graczem w tym rejonie stają się również Chiny, które złożyły wniosek o status stałego obserwatora w Radzie Arktycznej²⁵.

Ludność autochtoniczna Arktyki – droga do autonomii

Obecna Arktyka, jej kształt społeczno-polityczny, stanowi rezultat złożonych procesów historycznych zainicjowanych przez ekspansywną politykę kolonialną Europy oraz Stanów Zjednoczonych w różnych okresach dziejowych. Rdzenni mieszkańcy tych terenów starali się od dawna uzyskać jak najdalej idącą autonomię dla swojego narodu. Kształt i wymiar tych dążeń w kierunku samostanowienia charakteryzował się dużym zróżnicowaniem ze względu na specyfikę samego narodu, jak również w obliczu społeczno-politycznych uwarunkowań historycznych stanowiących koło napędowe zmian w tym regionie.

²³ Więcej: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0024+0+DOC+XML+V0//PL> (dostęp: 20.03.2011).

²⁴ Na uwagę zasługuje fakt przyszłego przystąpienia Islandii do UE, co automatycznie przekształciłoby Unię w podmiot wybrzeża regionu arktycznego, a tym samym umocniłoby pozycję Wspólnoty w Radzie Arktycznej. Byłaby to strategiczna szansa na wniesienie wkładu UE do wielostronnego zarządzania regionem arktycznym.

²⁵ Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badan nad Pokojem (SIPRI) opublikował opracowany we współpracy z MSZ Norwegii raport *Chiny przygotowują się do podboju Arktyki wolnej od lodu*. Zdaniem ekspertów, kraje posiadające granice w obszarze arktycznym powinny udostępnić Chinom drogę do „północnego klubu”. Pozwoli to na włączenie Państwa Środka w działania na rzecz rozwiązywania wielu problemów tego regionu.

Ludność autochtoniczna Arktyki wykazuje względem siebie zarówno podobieństwa, jak i wyraźne różnice. Cechy, które sygnalizują wspólny kontekst wiążący ze sobą społeczność tubylczą, sprowadzają się do kilku ważniejszych kwestii – jest to społeczność rdzennie zamieszkująca obszar arktyczny, posługująca się językiem ojczystym różnym od języka grupy dominującej, jest lub była wyraźnie dyskryminowana w ramach systemów prawnych i politycznych, identyfikuje się ze zdecydowanie inną kulturą od reszty społeczeństwa, ich język, kultura oraz wartości są zagrożone oraz w ogólnej opinii, społeczność ta stanowi grupę izolującą się kulturowo od reszty społeczeństwa²⁶.

Procesy globalizacyjne o charakterze gospodarczym, społecznym czy politycznym mają głęboki wpływ na społeczności miejscowe zamieszkujące Arktykę. Jednym z głównych problemów jest na przykład utrata przez nich ziemi stanowiącej podstawę do ekonomicznego przetrwania. Tundra, tajga, ocean arktyczny wraz z bogactwem flory i fauny to dla ludności rdzennej również podstawa jej duchowego bytu, to istotne elementy autochtonicznej ideologii kulturowej Arktyki.

W tradycji filozofii liberalnej naród może swobodnie wybierać, czy przyjąć, czy też odrzucić zdobycze nowoczesności. W przypadku części ludności Arktyki, na przykład społeczności Inupiaq, głównie zamieszkujących mniejszą część Alaski, północną Kanadę i Grenlandię, kwestia adaptacji technologii euro-amerykańskich może się sprowadzać, paradoksalnie, nie do poprawy poziomu gospodarczego czy zwiększenia samodzielności podmiotowej w skali lokalnej, a wręcz przeciwnie do pogłębienia się zależności strukturalnych rujnujących realną asymilację kulturową. Wybór między integracją a uzależnieniem się od dominującego systemu stoi często w sprzeczności ze sobą. Z jednej strony ludność tubylcza identyfikuje się z postępem w imię globalizacji, tj. uznania dla zachodnich technologii, dóbr konsumpcyjnych, usług, edukacji, z drugiej zaś – zdecydowanie staje w obronie ewentualnej utraty dziedzictwa kulturowego oraz dotychczasowego stylu życia.

Społeczność autochtoniczna Arktyki przez stulecia była zdecydowanie marginalizowana przez tak zwane nowoczesne państwa. Poprzez, nierzadko, wspólne umocowanie w historii, tj. postkolonialną przeszłość, ludność autochtoniczna stanowi obecnie istotny pierwiastek w obszarze ewoluujących zmian społeczno-politycznych na kontynencie arktycznym. Postęp w zakresie zarządzania czy dążenie do samostanowienia ludności rdzennej analogicznie przywołują procesy regionalizacji, jakie miały miejsce w Unii Europejskiej. Mając na uwadze możliwości wielopłaszczyznowej współpracy, krystalizuje się nowy sojusz i płynące wraz z nim korzyści służące równocześnie większości oraz mniejszości²⁷. Część

²⁶ H. Hannum, *Documents on Autonomy and Minority Rights*, Dordrecht 1993, s. 212.

²⁷ Wyraźny aspekt współpracy mniejszości z większością widoczny jest w działaniach Szwecji, Norwegii oraz Finlandii względem Saamów – mniejszości etnicznej zamieszkującej Półwysep Skandynawski. Np. Norwegowie uznali dążenia Saamów do samostanowienia, co doprowadziło w 1989 r. do utworzenia saamskiego parlamentu. Sprawy, którymi zajmuje się Sametinget do-

mieszkańców Arktyki stanowi społeczność z już zrealizowaną strategią niepodległościową lub będącą w trakcie realizacji. Własną politykę autonomiczną posiadają już gminy Alaski oraz nowe terytoria w północnej Kanadzie. Społeczność Saamów dysponuje swoim parlamentem w Finlandii, Innuici zaś poszerzyli swoją autonomię na Grenlandii.

Wiedza o warunkach arktycznych oraz ekosystemach, języku czy źródłach utrzymania ludności rdzennej przyczynia się znacznie do współczesnego rozumienia globalnej roli Arktyki. Mimo że społeczeństwa zamieszkujące tę część Dalekiej Północy²⁸ wykazują duże zróżnicowanie kulturowe, a ich historia i doświadczenia różnią się od siebie, zauważalne są jednocześnie znaczne podobieństwa, zwłaszcza te odnoszące się do narodowych aspiracji społeczności autochtonicznej w kierunku samostanowienia, które zainicjowały finalnie wprowadzeniem autonomii politycznej oraz samorządowej. Postrzeganie tego regionu w kategoriach autonomicznych dążeń ludności tubylczej zmienia obecnie obraz współczesnej Arktyki, czyniąc z niej potencjalnie niezależnego gracza, implikuje redefinicję interesów państw wobec Dalekiej Północy.

Niezwykła zdolność ludności zamieszkującej ten region odnosi się do zmian, które są udziałem również globalnej społeczności w zakresie strategii, rozwiązań czy modeli zarządzania²⁹. Z perspektywy badań naukowych w ujęciu globalnym zaznaczyła się pewna tendencja i zrozumienie dla tradycyjnej wiedzy ludów autochtonicznych Arktyki odnośnie do płaszczyzny kulturowej, społecznej i środowiskowej³⁰.

tyczą w głównej mierze kultury, szkolnictwa oraz rozwoju gospodarczego w rejonach zamieszkałych przez Saamów. Mimo że parlament saamski nie ma realnej władzy, a jedynie funkcję konsultacyjną, operacja ta stanowiła milowy krok na drodze do samostanowienia. Analogicznie, władze Królestwa Danii uznały w 1979 r. prawa „swojej” mniejszości – Inuitów, zapewniając im szeroką autonomię. W 2008 r. na drodze referendum mieszkańcy Grenlandii opowiedzieli się za poszerzeniem owej autonomii, przyznając lokalnym władzom między innymi kontrolę nad policją, sądownictwem i bogactwami naturalnymi. W gestii Kopenhagi pozostała natomiast kwestia obronności i polityki zagranicznej. Grenlandia zależy ponadto od duńskiej pomocy ekonomicznej, która odpowiada 2/3 tamtejszej gospodarki.

²⁸ Według O. Osicy terminologia w odniesieniu do Dalekiej Północy jest niejednoznaczna. Przyjmując norweski punkt widzenia, tzw. europejska Arktyka rozciąga się na północ od 60. równoleżnika. Zawężając natomiast polityczny zasięg subregionu do koła podbiegunowego, zasięg Dalekiej Północy może obejmować pięć arktycznych państw – Rosję, USA, Kanadę, Danię/Grenlandię i Norwegię. Biorąc zaś pod uwagę państwa podbiegunowe zasilające Radę Arktyki, będą to również Islandia, Finlandia oraz Szwecja. Z polskiego punktu widzenia definicja Dalekiej Północy uwzględniła wszystkie osiem państw arktycznych, oferując tym samym większe możliwości polityczne. Więcej w: O. Osica, *Daleka Północ jako nowy obszar współpracy i rywalizacji*, „Nowa Europa, Przegląd Natoliński” 2010, nr 1 (4), s. 5–7.

²⁹ Pozwoliło to np. na przyjęcie przez arktyczne społeczeństwa wspólnego zarządzania systemami w odniesieniu do zmian demograficznych, społecznych czy środowiskowych. Wprowadzono nowe technologie dotyczące łowiectwa oraz rybołówstwa.

³⁰ Jedną z pierwszych konferencji mającą na uwadze ludność autochtoniczną Arktyki odbyła się relatywnie niedawno, bo w 2005 r. International Conference on Arctic Research Planning

Wydaje się niezwykle ważne, z punktu widzenia ochrony i rozwoju regionu arktycznego, promowanie bardziej dynamicznego dialogu z ludami rdzennymi oraz lokalnymi mieszkańcami Arktyki – to oni bowiem stanowią „kwintesencję” tego regionu. Lepszą wiedzę na temat warunków ich życia i kultury dostarczają intensywnie prowadzone oraz wspierane odgórnie programy³¹, które pomagają wzmacniać ewoluujący potencjał społeczny Arktyki, tym samym również poprawiać sukcesywnie jakość życia ludności autochtonicznej. Respektowanie praw, tradycji, kultury i języka ludów tubylczych jest również niezwykle istotną kwestią.

Ostatnie lata wskazują na postępujący wzrost stopnia zaangażowania ludności autochtonicznej w politykę regionalną swojego narodu, na dążenie do partycypacji w kwestiach zarządzania, głównie w zakresie lokalnych problemów³², związanych z interesami miejscowej ludności, ale również i takich, które obejmują szerszy aspekt, tj. globalny wymiar polityki ekologicznej oraz potrzebę ochrony surowców naturalnych.

Ostatnie dziesięciolecie wykazują postępującą tendencję zmian w ujęciu restryktoryzacyjnym funkcjonujących w Arktyce systemów politycznych. Jest to, jak zauważono, odpowiedzią społeczności autochtonicznej na dekolonizację tej części globu. Tendencja ta może być postrzegana jako pragnienie odbudowy tożsamości, która w trudnym dla ludów zamieszkujących Arktykę okresie została wystawiona na próbę w obliczu asymilacyjnej strategii państwa okupującego³³. W Ameryce Północnej na drodze ruchów decentralizacyjnych nastąpiło przeniesienie władzy decyzyjnej ze szczebla centralnego na poziom regionalny³⁴. W odpowiedzi, w imię praw człowieka, ujawniły się dążenia społeczności lokalnych

(CARP II) zgromadziła ponad 58 naukowców, polityków, kierowników badań, przedstawicieli ludności tubylczej, tj. wszystkich zainteresowanych przyszłością badań arktycznych. Długoterminowe plany badawcze zostały udokumentowane w 12 projektach, między innymi dotyczących: zrównoważonego rozwoju obszaru arktycznego, dostosowania ludności tubylczej do zmieniających się warunków bytowania w tej części świata, stałego monitorowania zmian klimatycznych, społeczno-ekologicznych – odporności czy podatności na zagrożenia i in. Więcej: *Second International Conference on Arctic Research Planning (ICARP II), Copenhagen, Denmark, 10–12 November 2005*, www.icarp.dk (dostęp: 21.03.2011).

³¹ Do ich budowy przyczyniła się m.in.: *Konwencja w sprawie Lapończyków* z listopada 2005 r., *Deklaracja Praw Ludów Tubylczych* nr 61/295, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 września 2007 r., wspólna strategia Danii i Grenlandii na rzecz Arktyki w okresie przejściowym z maja 2008.

³² Więcej: N. Loukacheva, *Global Ordering Institutions and Autonomy in Changing World*, Columbia 2008, s. 255–272.

³³ G. Nettheim, G. D. Meyers, D. Craig, *Indigenous Peoples and Governance Structures*, Canberra 2002, s. 189 i 209.

³⁴ Kanada podzielona jest obecnie na dziesięć prowincji quasi-autonomicznych i trzy terytoria: prowincje – Alberta, British Columbia, Manitoba, Nowy Brunswik, Nowa Fundlandia, Nowa Szkocja, Ontario, Wyspa Księcia Edwarda, Quebec i Saskatchewan oraz terytoria Nunavut, Northwest i Yukon.

do samostanowienia³⁵. Działania te stały się inspiracją do budowy nowoczesnego narodu Arktyki, nadając mu wymiar ponadregionalny.

Odbudowa własnej tożsamości, w perspektywie uzyskanie całkowitej suwerenności przez społeczność tubylczą, wiąże się z żądaniami ze strony zainteresowanych w zakresie możliwości partycypacyjnych na gruncie politycznym, ekonomicznym oraz kulturowym. Zmiany, jakie przypadają w udziale Arktyce, odnoszą się do dążeń konsolidacyjnych społeczności w ujęciu terytorialnym, swoistej standaryzacji społeczno-politycznej oraz integracji kulturowej. Siła praw podstawowych człowieka oraz zjawisko postępującej demokratyzacji w ujęciu ponadnarodowym spowodowały widoczne zmiany w zakresie funkcjonowania systemów politycznych w tej części globu. Proces ewaluacyjny Arktyki objął rozproszone społeczności autochtoniczne, scalając je w ramach nowych autonomicznych podmiotów politycznych. Wysiłki autochtonów czynione w kierunku uzyskania suwerenności doprowadziły do wykreowania się nowych państw na mapie świata lub utorowały drogę tym społecznościom do samostanowienia³⁶.

Proces związany z odbudową tożsamości w granicach własnego państwa prowadzi do zacieśniania się więzi integracyjnych narodu. W efekcie decyzje związane w ramach funkcjonującego organizmu państwowego, jego społeczności winny być podejmowane niezależnie od zewnętrznych podmiotów decyzyjnych. Istotnym konfliktem w obliczu procesów skierowanych na samostanowienie wydaje się problem komunikacyjny, w szerokim wymiarze zarządczym, w stosunku – obszary centralne *versus* lokalne. Napięcia między jednostkami autonomicznymi a organami centralnymi (np. Inuitami a rządem duńskim, czy Eskimosami – Inuitami – zamieszkującymi terytorium Nunavut a kanadyjską władzę zwierzchnią) dotyczą w szczególności problemów o wymiarze globalnym, tj. odnoszą się do politycznych, społecznych, prawnych, środowiskowych i ekonomicznych powiązań, jakie występują między Arktyką a krajami, z którymi historycznie ta część globu jest związana – szczególnie w ujęciu postkolonialnego dziedzictwa. Kwestie „zapalne” obejmują sferę prawną oraz *de facto* zakres samej autonomii, zdolność adaptacyjną rządów lokalnych odnośnie do globalnych problemów, ich aspiracji do udziału w rynkach światowych mimo ograniczeń ekonomicznych i poważnego uzależnienia w zakresie wsparcia finansowego ze strony rządów krajowych.

Ze względu na ograniczone technologie, skalę możliwości finansowych, infrastrukturalnych, klimatycznych i demograficznych widoczne jest wyraźne

³⁵ Inuici kanadyjscy 1 kwietnia 1999 r. otrzymali ponad 2 mln km² i rezerwę federalną w wysokości ponad miliarda dolarów kanadyjskich na okres 14 lat. Uzyskali również prawo do polowań i równorzędnego przedstawicielstwa w nowo powstających instytucjach zarządzających zasobami naturalnymi środowiska, a także prawo do wpływów za gaz, ropę i surowce mineralne.

³⁶ Przykład stanowią rdzenni mieszkańcy w dużej części autonomicznej już Grenlandii – Inuici, Saami, funkcjonujący niezależnie, między innymi w Norwegii posiadający w ramach niezależności własny parlament, czy suwerenna w dużym stopniu społeczność Indian w obrębie terytorium Nunavut w Północnej Kanadzie.

odstępstwo w zakresie systemowego zarządzania i gospodarowania w odniesieniu do standardów światowych. Z drugiej strony, nie można nie docenić istotnej pomocy objawiającej się praktyczną wiedzą ludności autochtonicznej w zakresie ochrony środowiska naturalnego Dalekiej Północy, sprowadzającej się do obserwacji zmian klimatycznych (tj. między innymi oceny stanu gatunków wędrownych i monitoringu niedźwiedzi polarnych), stanowiących ważny punkt odniesienia w skali międzynarodowych ekosystemów i systemów zarządzania zasobami przyrody w ujęciu globalnym.

Obecnie, przykładowo, Grenlandia i Nunavut angażują się w dwóch wymiarach: ponadnarodowej współpracy w sferze lokalnej (arktycznej) oraz kooperacji na szczeblu regionalnym i globalnym z naciskiem położonym na ochronę praw ludności tubylczej i tradycyjnych wartości wobec globalnych wyzwań. Z perspektywy zaś, tak ekonomicznej, jak i środowiskowej – autonomiczna ludność tubylcza Arktyki staje przed wyzwaniem natury globalizacyjnej. Wydaje się zatem, że będzie rozwijać swą suwerenność w ramach regionalizacji Arktyki przy jednoczesnym zacieśnianiu współpracy w makrosferze oraz harmonijnej kooperacji z rządami krajowymi. W zależności od statusu terytorium (autonomicznego czy quasi-autonomicznego), współpraca ta może posiadać niejednolity wymiar w granicach instytucjonalno-prawnych, może się zmieniać w zależności od wprowadzanych reform czy zmian konstytucyjnych³⁷.

Zderzenie kultury rdzennych mieszkańców z postępującymi procesami globalizacyjnymi ujawnia się nierzadko brakiem akceptacji dla potencjalnych zmian. W dużej mierze stanowisko ludności tubylczej podyktowane jest obawami podważenia uzyskanej już w jakimś stopniu suwerenności oraz ograniczeń w realizacji dalszych wspólnych zamierzeń o zabarwieniu autonomicznym. Wydaje się, że z powodu zaszczości historycznych autochtoni zamieszkujący Arktykę mogą reprezentować niedostateczne zaangażowanie i brak elastyczności w obliczu nieuchronnych procesów społeczno-polityczno-ekonomicznych.

Analizując rdzenną społeczność Arktyki, warto przyjrzeć się jej złożoności z uwzględnieniem zarówno podobieństw, jak i wyraźnych różnic. W zdecydowanej większości ludność tubylcza Arktyki stanowi odmiennność w zakresie zarządzania, kultury czy samostanowienia. Istotny element, który sprawił jednak, że to mocno zróżnicowane społeczeństwo posiada wspólne odniesienie w historii, stanowi postkolonialna przeszłość. Ta bowiem jest przyczynkiem dla obecnych przemian, których podmiotem są autochtoni, a przedmiotem jest dążenie do uzyskania pełnej suwerenności³⁸.

³⁷ N. Loukacheva, *Institutions of Arctic Ordering: The Cases of Greenland and Nunavut*, www.globalautonomy.ca (dostęp: 11.02.2011).

³⁸ N. Loukacheva, *Global Ordering; idem, Autonomy and Indigenous Peoples of the Arctic, Legal Status of Inuit (Case Study of Greenland and Nunavut)*, University of Toronto 2005; M. Nuttall, T. Callaghan, *The Arctic – Environment, People, Policy*, Harwood Academic 2000; R. Peterson, *Colonialism as Seen from a Former Colonized Area*, Nuuk 1995 i in.

Uznanie dążeń ludności tubylczej do praw funkcjonowania w ramach suwerennego narodu, sprawowania władzy, zwrotu ziemi do tradycyjnego wykorzystania, a także specjalnego traktowania w sferze gospodarczej i socjalnej nie jest wolne od kontrowersji, stąd też widoczne różnice w zakresie autonomii uzyskanej na przykład przez Inuitów kanadyjskich, grenlandzkich czy skandynawskich Saamów³⁹. Błędem byłoby zatem sądzić, że konsensus w sprawie ludności tubylczej i realnej władzy rządów zwierzchnich został osiągnięty. Istnieją jednak praktyczne przesłanki do uznania obranego kierunku za obiecujący w społeczno-politycznym dyskursie stron zainteresowanych. Zaakcentowane zostały bowiem satysfakcjonujące, istotne elementy stanowiące ważny punkt odniesienia w ujęciu dążeń niepodległościowych ludów tubylczych.

Władza sprawowana przez ludność lokalną ma swój wydzźwięk w dbałości o zachowanie kultury (zwyczajów, języka, tradycji); w działaniach umożliwiających społeczności miejscowej uczestnictwo w gospodarce oraz w życiu społecznym i politycznym (tak zwanej adaptacji kulturowej); w zapewnieniu określonych usług, jak: ochrona zdrowia, edukacja, pomoc społeczna (w ramach rozwoju gospodarczego); w poprawie życia jednostek i całej społeczności; w kontroli wykorzystania oraz ochrony przyrody i jej zasobów (w ujęciu zarządzania zasobami naturalnymi) oraz we wprowadzaniu w życie obowiązującego prawa i kształtowaniu obywatelskiego stosunku do systemu prawnego i sądowego⁴⁰.

Arktyka zaczyna odgrywać istotną rolę ze względu na widoczne zmiany zachodzące w samym regionie, jak i w odniesieniu *stricte* globalnym. Wielotorowy rozwój tej części Dalekiej Północy, transformacja społeczno-polityczna oraz stopniowo wprowadzane innowacyjne systemy zarządzania, zwłaszcza na Grenlandii, stanowią przykład poważnych zmian jakich jesteśmy świadkami. Zatem wpływ globalizacji na owe relacje (indywidualne i zbiorowe) czyni z nich problem złożony i skłaniający do głębszej refleksji. Uzyskanie autonomii przez Grenlandię (nawet w formie ograniczonej) sprzyja estymie na arenie międzynarodowej oraz czyni z niej podmiot słyszalny i, co ważne, pełnoprawny w ujęciu narodowo-przedstawicielskim, któremu nieobce są problemy szerszego wymiaru, by wspomnieć chociażby kwestie związane z ochroną środowiska naturalnego czy z szeroko pojętym wymiarem bezpieczeństwa w makroskali.

Grenlandia, zamieszkała w większości przez inuicką ludność rdzenną, stanowi przykład kraju o dużym stopniu autonomii regionalnej. W celu jej zwiększenia

³⁹ Inuici grenlandzcy oraz Inuici zamieszkujący kanadyjską prowincję Nunavut stanowią mniejszość na zamieszkiwanych przez siebie terenach, co znacząco komplikuje ich sytuację polityczną. Wykluczona jest w takim wypadku możliwość secesji, czy chociażby budowy pełnej autonomii terytorialnej.

⁴⁰ I. Rycerska, *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Kielce 2003, s. 236; G. Nettheim, G. D. Meyers, D. Craig, *Indigenous Peoples and Governance*, Canberra 2002, s. 61, 189, 209.

szenia, a jednocześnie w odpowiedzi na wyzwania globalizacji Grenlandia od lat prowadzi negocjacje z rządem krajowym Danii, roszcząc sobie jednakowoż niezbywalne prawo reprezentacji swego narodu na arenie międzynarodowej. W sferze globalnej wyraźnie zarysowało się, co wymaga podkreślenia, dążenie ludności rdzennej do ochrony swoich praw i tradycyjnych wartości kulturowych⁴¹.

Nieobce są jednak widoczne napięcia na linii władz autonomicznej Grenlandii a rządu Królestwa Danii. Obejmują one szerokie spektrum problemowe⁴². Kwestie natury politycznej, społecznej, prawnej, środowiskowej oraz ekonomicznej stanowią przykład jednych z nich. Ta ostatnia dotyczy między innymi aspiracji ludności autochtonicznej do udziału w rynkach światowych mimo ograniczonych możliwości gospodarczych i uzależnienia finansowego od rządu krajowego. Aktywność Grenlandii w skali globalnej może bowiem stanowić jej wyraźny udział w handlu międzynarodowym. To międzynarodowe zaangażowanie odbywa się obecnie w dwóch wymiarach: ponadnarodowej współpracy głównie odnośnie sfery arktycznej oraz na szczeblu regionalnym i globalnym.

Inaczej postrzegany jest również przez Grenlandczyków problem samej istoty globalizacji. Poprzez kolonialną przeszłość i „zaprogramowanie kulturowe” globalizacja interpretowana jest przez mieszkańców tego regionu jako dalsza forma ograniczenia wolności oraz ryzyko na drodze do realizacji celów związanych z samostanowieniem. Podkreśla się obawy związane z systemem zarządzania, którego sprawność mogłaby być zagrożona poprzez konsekwencje globalizacji.

Umiejętność funkcjonowania Grenlandii w dobie globalizacji można ocenić, konfrontując poziom jej systemów w zakresie gospodarowania ze światowymi standardami. Trudności kraju z tym związane tłumaczą między innymi ograniczone zasoby finansowe, technologiczne, infrastrukturalne, klimatyczne czy demograficzne. Z drugiej strony, nie ulega wątpliwości, że Grenlandia w jednakowym stopniu jak reszta globu narażona jest na niebezpieczne zmiany klimatyczne czy zanieczyszczenia, co czyni z niej jeden z wielu trybów globalnej maszyny, a tym samym uprawomocnia do konkretnych działań w ujęciu makro.

Analiza Grenlandii, jej udział w globalnych procesach sprowadza się najczęściej do autochtonicznego internacjonalizmu⁴³. Oznacza to, że międzynarodowa aktywność Grenlandii jest tylko w pewnym stopniu wspomagana przez procesy globalizacyjne. Elementy globalnego zaangażowania jedynie wspierają

⁴¹ Więcej: <http://www.inuit.org/> (dostęp: 11.03.2011).

⁴² Konflikt między Grenlandią a Danią zdecydowanie przybrał na sile z chwilą przystąpienia Danii do Unii Europejskiej (1973). Inuici odebrali ten krok jako próbę zaszkodzenia ich rodzimym stosunkom handlowym, które opierały się głównie na współpracy z USA oraz Kanadą. Kiedy w 1978 r. Grenlandia uzyskała prawo do samostanowienia, po zaledwie czterech latach opowiedziała się za wystąpieniem ze struktur unijnych, co nastąpiło w 1985 roku. Autonomiczna w części Grenlandia ustanowiła wówczas swój samorząd, zmieniła duńskie nazwy miejscowości na nazwy własne oraz zatwierdziła flagę narodową.

⁴³ <http://www.thearctic.is/articles/topics/internationalization/enska/index.htm> (dostęp: 12.02.2011).

nadrzędną współpracę w ramach relacji okołobiegunowych. Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do pozostałych ludów Arktyki, które wkroczyły na drogę do samostanowienia⁴⁴.

Inicjatywy ludów tubylczych Arktyki

Biorąc pod uwagę kwestie interakcji Północ–Południe w odniesieniu do wydarzeń, jakie miały miejsce w dziejach historii, nie zaskakuje fakt braku tradycji niezależności w regionie okołobiegunowym, a tym samym inicjowania czy wspierania rozwoju efektywnych relacji międzynarodowych. Od czasu zakończenia „zimnej wojny”, a więc od 1990 r., wspólnie inicjowane arktyczne przedsięwzięcia zaczęły sukcesywnie wykraczać poza granice jurysdykcji krajowej. Ostatnie zaś lata wskazują na ewoluujące zmiany, jakie mają miejsce na Dalekiej Północy – zmiany obejmujące w dużym stopniu dążenia społeczności rdzennej do zapewnienia sobie większej autonomii w zakresie samostanowienia⁴⁵. Przekazanie władzy przez rządy centralne w ręce lokalnych/regionalnych przedstawicielstw, jak utworzenie North Slope na Alasce (1972), Home Rules na Grenlandii (1979) czy ustanowienie samorządu Nunavut w Arktyce Kanadyjskiej (1999), jest przykładem zacieśniania się wzajemnych relacji Północy na linii Wschód–Zachód, a nie ograniczaniu się li tylko do interakcji z krajowymi ośrodkami polityczno-administracyjnymi.

Znamiennym przykładem rozwoju tego typu stosunków może być inicjatywa uczestnictwa w konferencji okołobiegunowej, tj. Inuit Circumpolar Conference (ICC), przedstawiciele Inuitów z Grenlandii, Kanady, Alaski oraz Dalekiego Wschodu Rosji⁴⁶. Ostatnia, jaka miała miejsce 28 czerwca – 2 lipca 2010 r. w Nuuk na Grenlandii, była zwieńczeniem trzydziestoletniej już koncepcji Okołobiegunowej Rady Inuitów (Inuit Circumpolar Council)⁴⁷. Hasło przewodnie spotkania – „Dzielenie się życiem” („Inoqatigiinneq – Sharing Life”), stanowiło trampolinę dyskusyjną koncentrującą się wokół spraw o zasięgu międzyna-

⁴⁴ G. Nettheim, G. D. Meyers, D. Craig, *Indigenous Peoples*.

⁴⁵ Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (ONZ) w 2007 r. przyjęło Deklarację Praw Ludów Tubylczych, którego istotę stanowiła kwestia podnosząca różnorodność i bogactwo cywilizacji i kultur, jak również problem rdzennej ludności, która winna być wolna od dyskryminacji oraz posiadać prawo do samostanowienia. Deklaracja podkreślała równość ludów tubylczych wobec wszystkich innych narodów, uznając ich prawo do odmienności oraz fakt jego przestrzegania.

⁴⁶ Pierwsza Okołobiegunowa Konferencja Inuitów (ICC) odbyła się na Alasce w 1977 r., na której E. Hopson (drugi wiceprzewodniczący Federacji Tubylców Alaski) zaprosił Eskimosów z całej Arktyki, aby świętować ich jedność i zobowiązać wszystkich do międzynarodowych wspólnych działań.

⁴⁷ Okołobiegunowa Rada Inuitów skupia około 160 tys. mieszkańców regionu arktycznego – Alaski, Kanady, Grenlandii i Czukotki oraz Rosji. Jest uczestnikiem wielu forów międzynarodowych o różnorodnej tematyce koncentrującej się na kwestiach dotyczących Arktyki.

rodowym, obejmującym kwestie istotne dla ludów autochtonicznych Dalekiej Północy. Szczególny nacisk położono wówczas na obszar współpracy z rządami krajowymi w zakresie zdrowia i edukacji.

Rada skupia się na wzmocnieniu jedności wśród Inuitów z obszarów okołobiegunowych, promuje ich interesy na szczeblu międzynarodowym, agituje do pełnego udziału mieszkańców Arktyki w zakresie partycypacji politycznej, gospodarczej i społecznej, zachęca do prowadzenia długoterminowej polityki ochrony środowiska oraz do pracy na rzecz uznania praw wszystkich ludów tubylczych w sferze międzynarodowej⁴⁸.

Jest promotorem polityki rozwoju gospodarczego, współpracując na podstawie zasad Deklaracji Praw Ludów Tubylczych ONZ, szczególnie w odniesieniu do samostanowienia i podejmowania decyzji dotyczących rozwoju ekonomicznego, wykorzystania gruntów należących do Eskimosów, zasobów morskich oraz naturalnych. Inuit Circumpolar Council zwraca szczególną uwagę na negatywny wpływ zagrożeń wywołanych przez skutki zanieczyszczeń, zmiany klimatyczne i decyzje regulacyjne dotyczące niedźwiedzi polarnych, fok i innych ssaków morskich podejmowanych przez notabli na szczeblu międzynarodowym, podkreśla swoje zaangażowanie w kwestiach bezpieczeństwa na rzecz żywności dla Eskimosów, ochrony zdrowia, zrównoważonego wykorzystania przyrody, monitorowania zanieczyszczeń oraz dbałości w zakresie stabilności różnorodności biologicznej⁴⁹.

Ranga Inuit Circumpolar Conference pozwala Inuitom być słyszalnym podmiotem na arenie międzynarodowej⁵⁰, czyniąc z nich pełnoprawnych uczestników globalnego dyskursu, a tym samym umożliwia podnoszenie kwestii związanych ze wzrostem zachodzących zmian na szczeblu międzynarodowym istotnych dla Eskimosów. Fakt globalnego zainteresowania ze strony wpływowych mocarstw, agencji oraz międzynarodowych koncernów w kierunku wykorzystania morskiego środowiska Arktyki oraz jego zasobów stanowi istotne pole dialogowe w ramach inicjatyw inuickich, w tym szeroko konsultowane na wspomnianej Konferencji Okołobiegunowej. Jednocześnie wskazuje się, że Inuici jako rdzenni mieszkańcy rozległych obszarów Arktyki, w tym również jego wybrzeża, mają prawa i obowiązki związane z zarządzaniem i przyszłością środowiska morskiego wobec obecnych i przyszłych pokoleń oraz wobec całej ludzkości⁵¹.

⁴⁸ Więcej: <http://www.inuit.org/index.php?id=267> (dostęp: 14.02.2011).

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Inuici dzięki mandatowi, jaki uzyskali z ramienia ICC, poprzez umocowanie prawne upoważnieni zostali do wypowiedzania się na forum międzynarodowym odnośnie do swojego narodu w kwestiach politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych oraz podejmowania wspólnych decyzji w tych sprawach.

⁵¹ Okołobiegunowa Deklaracja Eskimosów w kwietniu 2009 r. odnośnie do suwerenności Arktyki, stanowi o przejęciu obowiązków eskimoskich liderów (szczyt miał miejsce w Kuujjuaq w 2008 r.) w zakresie współpracy i wzajemnego poszanowania praw Eskimosów, jakie powinny być realizowane w duchu dążeń do pełnej suwerenności.

Ludność rdzenna Dalekiej Północy odniosła znaczący sukces, przyczyniając się do rozwoju badań naukowych w całej Arktyce (Arctic Research International), współpracując z takimi instytucjami jak ONZ czy Rada Arktyczna przy jednoczesnym zachowaniu wierności w stosunku do własnych systemów wartości i promowania tubylczej wiedzy⁵². Ostatnie lata dla tej części globu charakteryzują się zwiększoną aktywnością podmiotową. Inicjatywy pojedynczych grup ewoluują w stronę spójnej całości. Uwaga zwrócona jest na sprawy związane z podziałem zadań przypisanych poszczególnym zainteresowanym gremiom ze szczególnym uwzględnieniem środków przeznaczonych na określone cele. Potrzeba kontynuacji uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych stanowi priorytet w działaniach autonomicznych podmiotów arktycznych. Do najważniejszych z nich należą: Światowa Unia Ochrony Przyrody (World Conservation Union – IUCN), Konwencja o Międzynarodowym Handlu Zagrożonymi Gatunkami (Convention on the International Trade of Endangered Species – CITES), Międzynarodowa Komisja Wielorybnicza (International Whaling Commission – IWC), Północnoatlantycka Komisja do spraw Ssaków Morskich (North Atlantic Marine Mammal Commission – NAMMCO) oraz Światowa Organizacja Handlu (World Trade Organization – WTO) dająca „zielone światło” w kierunku dalszej (kontrolowanej) eksploatacji zasobów morskich, tj. umożliwiająca między innymi handel ssakami morskimi. Istotne ze względu na działania promujące ochronę własności intelektualnej i dziedzictwa kulturowego Eskimosów jest również zaangażowanie ludów arktycznych w Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (World Intellectual Property Organization – WIPO)⁵³.

Wnioski

Niezależnie od ograniczeń wynikających ze statusu prawnego oraz uprawnień decyzyjnych w ramach zewnętrznych procesów, jakim podlegają ludy autochtoniczne Arktyki, wnoszą one nowy element dyskursu na głównych międzynarodowych forach dyskusyjnych, kreując tym samym stosunki dyplomatyczne z różnymi instytucjami na świecie i w samej Arktyce. Z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia, Arktyka stoi przed wyzwaniem procesów, jakie wyznacza nurt globalizacji. Jej rozwój, jak można przypuszczać, przebiegać będzie w ramach regionalizacji arktycznej przy jednoczesnym kontakcie z procesami globalizacyjnymi w ramach współpracy z rządami krajowymi lub na podstawie ewentualnie nowych ustaleń prawnych (tj. rezultatów reform, zmian konstytucyjnych etc.).

⁵² Na podstawie: www.inuit.org; www.itk.ca (dostęp: 11.02.2011).

⁵³ Autochtoni arktyczni zasilają jeszcze kilku mniejszych organizacji międzynarodowych, współpracując z Islandią i Wyspami Owczymi oraz z eskimoskimi społecznościami Kanady i Rosji. Więcej: <http://arctica.web-log.nl/poolkoorts/archives.html> (dostęp: 11.02.2011).

Arktyka ma szansę zwiększyć swój udział na arenie międzynarodowej, posiłkując się pomocą ze strony poszczególnych władz krajowych poprzez poszerzanie współpracy w ramach kontaktów międzynarodowych, rozwiązywaniu globalnych problemów, uczestnicząc w realizacji programów o globalnym wymiarze. Uczestnictwo mieszkańców Dalekiej Północy w badaniach na rzecz ochrony środowiska naturalnego, obserwacja i ocena stanu gatunków wędrownych, monitorowanie niedźwiedzi polarnych, które są kluczowym barometrem zmian zachodzących w ekosystemie, zarządzanie zasobami przyrody stanowią zaledwie część z wielu wyzwań stojących przed regionem arktycznym. Uzyskanie przez autochtonów większej autonomii oznaczać będzie większą stabilizację, niezależność finansową na drodze pozyskiwania grantów, czy dotacji z funduszy międzynarodowych. Współpracując z krajowymi i międzynarodowymi decydentami, zarówno rządowymi, jak i pozarządowymi, będą zdolni do podnoszenia problemów na forum globalnym i będą potencjalnie wpływać na monitorowanie oraz rozwiązywanie globalnych problemów związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem tego regionu świata.

Summary

AUTONOMOUS DIMENSION OF ARCTIC

High North is a region that is unique in terms of its characteristics, which differentiate it from other areas in terms of geophysical conditions (enormous natural resources) as well as diversified social makeup (a true mosaic of native tribes cultures); which is unique from the political point of view and the way the political entities control that part of the globe. The Arctic region is controlled by eight countries, each influencing internally its own territory, which means that there are many local models of managing this environment.

Questions, which affect the autochthonous population and complexity of problems of the natives there constitute currently a significant element of political debate in context to the legal rights to that part of the globe. Legitimizing of democracy, strengthening of political citizenship, redistribution of natural resources or increase of society's wealth are becoming particularly important in this part of the world.

The importance of arctic region is constantly growing. Marine industry is growing rapidly and potential natural deposits of natural gas and crude oil make Arctic an area that is extremely attractive from the standpoint of global economy. Global consequences for the peoples of Arctic, and outside of the region require from all interested parties great care and responsibility. The extraction of natural resources and the security in the region require that there is international cooperation, which brings measurable benefits.

Managing the Arctic comes down to a significant degree, to cooperation of the autochthonous leaders with the scientists of all the countries actively involved in economic

activity in the region. Such cooperation constitutes in itself a certain element of innovation, so significant in relation and respect to this region and points out to possibilities of more profound and effective, multilevel, international cooperation and management of Arctic, providing this way a truly measurable global benefits.